

ETIMOLOGI BILLA
Zeanuriko Undurraga eta Olibares

Aspaldian buruan erabili ditudan toki-izen biren etimologia, zer adierazoten daben argitu nai neuke emen. Nik dakidala, gure aldizkari onetan iñoz ez dau iñok etimologi-gairik erabili. Gure txikitan euskal-idazle askoren gogoko joerea izan zan gure toki-izenen esan-naia aztertu gurea edo aztertu bearra. Larramendiren egunak ezkeroko asko zabaldu zan zaletasun edo gatx au. Larramendik benetan baño olgetan geiago, antza, erdaldun askori adarra jotearren edo, gauza jakitia eta geiegitan eta errezegi jo ebala erderazko itz askori euskal-itxura emoten eta euskeratiko etimologiak asmatzen.

Geroago, etimologi-asmatzaille barriak ugari agertu izan dira gure artean, asmatzaille zorrotzegi eta badaezpadakoak batzuetan, zentzunezko eta aintzat artzeokoagoak beste batzuetan. Voltaire maltzurak bere aldian etimologi-zaleok ez zituen izan bapere maite; alan bere, ez dogu uste izan bear Larramendi eta gure etimologi-zaleak gogoan izan zituenik etimologistai bere zirtu mingarria bota eutsenean.

Gaur, ez Voltaire orri ez beste iñoren zirtu zorrotzai jaramonik egin nator ni arlo onetara, Euskalerriko toki-izen eta abizen biren inguruan argitasuntxoia egin naiez, ia zer esan nai daben azaltzeko asmotan. Biak Zeanurin sortu eta andik bazter askotara zabalduak dira: *Undurraga* eta *Olibares* edo *Olivares*.

Undurraga

Toki-izen eta abizen au naikoa ezaguna da Bizkaian. Nik, neure txikitatik, Zeanurikoa, neure amaren errikoa ezagutu dot. Geroago jakin dot Bizkaian badirala beste Undurraga-ren bat edo beste geiago; bat, Zeanuritik urrin barik, Zeberio errian. Toki-izen onek, beste toki-izenetan jazoten dan lez, Undurraga abizenari emon deutso izatea, eta gaur, bearbada, Euskalerritik kanpo zabalduago daukagu bertan baiño.

Berrogeita amabost bat urte bada, Chile-tik neure adiskide eta senide baten karta artu nebala. Undurraga abizendunik bada, urrean, Amerika Barreneko errialde aretan, eta askok badakie euskerazko izena dala. Olako batek, izen orrek zer esan gura dauan jakin guraz, nire adiskide orregana jo eban argitasun eske, eta nire adiskideak nigana, ia Undurrak zer esan nai eban euskeraz argitzen neutsan. Esan dodanez, orain berrogetamar urte inguruko itauna da egin jatana, 1936koa.

Nik ez neukan orduan emoteko erantzunik; baiña ez neukan gauza ori aitzuta. Andik amabost urte geroago joan zan nire erantzuna, gerrateko urteak, espetxetakoak eta Euskalerritik kanpo egon bearreko urteak igaro eta gero. Chileko karte artu nebanean, egia esan, ez neuntsan Undurraga izen orri antzik emoten. Argitasuntxo apurka apurka, urrengorik urrengora, maillaz mailla etorri jatan begien aurrera.

Undurraga Urandurraga da

Lenengo argitasuna ortik etorri jatan, Zeanuriko toki-izen ori, jatorriz, Undurraga barik Urandurraga, Uandurraga edo Huandurraga izan zala ikastetik. Laburdura edo aldakuntza au askotan jazoten da gure toki-izenetan. Zeanurin bertan, Undurraga ganean dagoan Ipiña auzoan, *Iruatxeta* esaten jako ango etxe bati, eta izen osoa Iruaretxeta da. *Angune* esaten jako beste bati eta Aranguren da. Arratiako Dima errian, Arteun izenez ezagutzen dogu gaur ango auzo bat, eta berreun bat urte lenago Arrati-goen

agertzen da idatzita. Izen-aldatze au ez da leku gitxitan bere jazo, eta jatorrizko izen osoa jakitea bearrezkoa dala esan bearrik ez, zer adierazo leiken aterateko.

Jatorrizko izena Urandurraga zala jakiteak, zer esan nai eban aterateko edo igarteko errezago eta lauago ipiñi eustan bidea. Or neukazan izen orren atal jakingarri eta jakinbearrekoenak: *Ura*, *andur* eta *-aga*: lenengoa eta azkenengoa ez dira ulergatxak. *Andur* ori neban ulergatxena. Or neukan untzea, or neukan koska, giputz batek esango leukenez.

Eta itz ori ulertzeko argitasuntxoa urrengo mailla baten etorri jatan. Bein Euskalerriratzeko baimena izan nebanean eta Begoñako Karmelora bizitzaz aldatu, sartitan joan oi nintzan Bilboko Erribera kalean Azkue euskaltzainburuaren lan-gelara, Euskaltzaindiaren bein-beiñeko etxera. An ziran, erri askotatik bialduta, euskal-itz ez ezagunezko ainbat zerrenda, eta besteak beste, an ikusi neban Zeanuritik bialduriko itzen artean *Andur* zorionekoa, eta beronen esan-naietako batek norbaiti edo zerbaiti darion sunda edo usain txarra adierazoten daualakoa. Zikiñaren zikiñaz ume bati darion usain txarra adierazteko, «ume oni andurra dario» esaerea an etorren. Or neukan argia, baiña ez nintzakion beingo-beingoan jabetu.

Andik gerotxoago, neure osaba bat lagun, Gorbeatik bera Undurragako sakoneraiño jatsi nintzan, gaur Zadorrako urak estaltzen daben lekuraiño. Eta, zer ikusten dot bertan? Uratsa esaten jakon urezko iturritxo bat sartzen ango errekan: Undurraga auzoaren erdi-erdian, urats-dun iturritxo. Urrengo Aste Santuan an bertan nintzala, geiago ikusi neban oindio: gaur bere Zadorrako urak estaldu bako goragoko lekuetatik, beste urats-iturritxo batzuk joiazala beko sakonera.

Banaban zer erantzun, okerrik egiteko bildur barik, Chileko neure adiskide eta auzokideari, *Karmel*-en irakurle zan izaniko batzuk bearbada gogoan daben Agustin Atutxa, *Mugarra Begiraria* euskal-poemaren egilleari. Berandu joan jakon nire erantzuna.

Baiña berandu bazan bere, iñoiz ez baiño obe, berak Chiletik esan eustanez. Andil luzaro barik, Chileko Undurragatar bat agertu zan Zeanurira, bere abizena daroan auzoa ikustera.

Len esan dot beste Undurraga bat edo beste badala Bizkaian; Zeberio erritxoan bat, Zeanuritik urrin barik eta Undurraga au bere, Zeanurikoa lez, uratsezko iturriduna ei da. Orta, bada, Undurraga edo Urandurraga toki-izenak esan nai dauana: ur-ats iturria emoten dauan lekua.

Olibares edo Olivares

Zeanuriko toki-izen eta abizen onen etimologia jakin gurea Undurragarena baiño lenago biztu jatan: 1928n. Urte orretan Markiñako gure etxean fraide izateko asmoz sartutako gizon bi izan nituen etxeko lagun. Semez Bilbo ingurukoak zirala uste dot; biak garerdiko gizonak, eta Colombian etxegintzako lanetan ibilliak, Bizkaitik ara joanda. Ez geuntsen euskerarik entzun. Baiña, orraitio, bein arriturik entzun neuntsen Olivares euskal-izena zala esaten. Eurak ez euken ezbairik orretan. Bai, Olibares ori beste euskerazko izen baten aldakuntza zala, eta *Oillo-berezi* esan nai ebala. Eskribau erdaldun baten egitez eta erruz aldatua izan ei zan Olivares izatera. Arrezkerokoa ei da Zeanuriko toki-izen eta abizen orrek daroan erdal-itxurea.

Nire orduko etxe-lagun areik nondik ete ekien ori? Non ikasi ehen ainbesteko zeaztasunez agertzen ehen eretxi ori? Eurak asmatua ez zana argi erakusten ehen, alan nai olan bere.

Andik urtetara ikasi neban eretxi orren iturria. Aita Onaindiagaz batera, baneragoi Kepa Enbeitaren bertso-lanak batzen *EUZKADI* egunkari zarrean. Eta 1918ko zenbaki baten orra non aurkitzen dodan 1928n nire etxeko lagun izanai entzuna, zeatz eta meatz aurkitu bere. Zeanuriko Olivares ori ez ei zan erderazkoa, euskerazkoa baiño, Oillo berezi edo izana eta eskribau erdaldunen batek oker idatzi eta Olivares izatera aldatuta.

Abizen ori oso zabal dabil Bizkaian eta ez bakarrik Zeanurin eta inguruko errietan. Orozko, Zeberio eta Diman. Bilbon bere askok

eroan dabe eta gaur bere badaroe berori. *Tellagorri* ez-izenez oso ezaguna izan da gazetalari eta erdal-idazle bat, Jose Olivares Larrondo. Eta Olivarestarron artean sortua zan, antza, Euzkadi egunkariko lantxo orrek salatzen eban eztabaida-giroa. Non da egia?

Euskalerrian erderazko toki-izen jatorrik, bertan sortutakorik badala ez dogu ukatuko. Bi aitatzearren, orra Robles eta Castañares, Euskalerriko jatorrizkoak. Baiña jatorrizkoak dira gure artean, aretxak eta gaztañak bere. Baiña Zeanurin nok usteko dau iñoz olivorik eta gitxiago olivo-landarik izan danik? Noz ezagutu da Bizkaian olango landarenik? Ez ebiltzen oker Zeanuriko auzo orren izen jatorra ezin zeitekeala Olivares izan inoenak.

Gaur arte, ez dot uste iñok Olivares au, dagoan dagoanean beintzat, euskerazkotzat emon dauanik- eta euskeratik erderarako aldakuntza garbirik bere ez deutso autortu. Garcia Garraffa-tarrak argi eta garbi esan eben euren «El Solar Vasco Navarro» dakoaren Vgarren tomoan: «Este apellido no es vasco»; baiña jarraian, Zeanuriko jaun batek 1797n Valladolid-en Bizkaiko semetzako agiria lortu ebala diñoskue. Antonio de Olivares Añibarro zan Zeanuriko seme ori, eta an datoz gizon orren aitaren eta aitaren izen-abizenak bere: Juan Antonio Olivares Ocerin, aita, eta Damian Olivares Gontazar, aitita, irurak zeanuritarrak.

Gure egunotan Jaima Kerexeta jaunak bere «Diccionario Onomástico y Heráldico Vasco» azter-lan andian Olivares-i ez eutson euskal-abizenen artean lekurik emon; baiña oraintsuago emon deuskun «Casas Solariegas de Vizcaya» dalakoan 1896-ko erroldatik jasota alkarren ondoan iru etxeraiño agertu deuskuz Zeanurin izen ori daroela: Olivares, Olivares bekoa eta Olivares goikoa.

Bai García Garraffak eta bai Kerexetak XVII-garren gizaldiko azken urteetako agirietatik egin dabe euren azterketa-lana. Berandutxokoak dira agiri orreik eta ez da bapere aritzekoa orreitan Olivares aurkitzea. Antziñagoko paper zarretara jo bearko

argitasuna egiteko, ia izenaren aldakuntza salatu dabenak oker ala zuzen dabiltzan ikusteko.

Euskal abizenetan, gizaldiak zear, aldakuntzatxo bat edo beste izan dirana egia dala dirudi. Esaterako, Belendiz izan dana iñoz *Melendez* biurtu ei da. Agirregomezkorta edo Gomezkortaren *Gomez* ori Gamiz izan ei da lenago.

Zeanurin Olivo landarerik ez olivo-landarik ezagutu izan ez bada, ezin izan Olivares ango oin-etxe baten izen jatorra. Izen ori lenagoko beste baten aldakuntza dala uste izan dabenak zuzenean dagoz. *Zeanuriko eleiz-agiriak* lekuko.

Zorionez, Zeanuriko erriak, Ipiña edo Ipiñaburu auzoan, gure inguru guztiko eta urriñagoko eleizen artean, eleiz-agirik zarrenak daukaz, 1501n asita. Urrengo zarrena Orduñako liburua dala esango neuke, 1502n asia. Eta Ipiñako eleiz-agiri baten, amaseigarren gizaldian, an dator andra bat Bateo baten amabitxi egiten dauala, abizentzat Zeanuriko etxe izen onen antxiñako errea daukana, eta ez da Olivares, *Ollibares* baiño, bere LL eta B ta guzti eta Zeanuriko Andra Marikoa zan eleizaz. Eta ez da bakarra.

Zeanuriko Andra Mari eleizeak ez dau eleizako agiririk urrengo XVIIgarren gizaldian sartu arte. Baiña Andra Mariko agiriak gizaldi orretan zear, izen berbera dakarre: *Ollibares*. Gure egunotan bere, erriak gaurko agirietan Olivares ikusten dauan arren, *Ollibes* esaten deutso *Zeanuriko* auzo orri, aintziñako izenaren antza emonez. Badirudi urrengo gizaldietan, batez bere Olivaresko Konde Duke ospetsu egin zanetik aurrera, erdaldun eskribauai jatorrago egin jakela Olivares idaztea, eta apurka apurka aldakuntza ori egin jakon lengo izenari.

Eta orain azkenengo itaunari erantzutea dagokigu. Zer izan leiteke *Olli* ori? Euskal-toponimian itaun orri emoteko erantzunik badogula uste dot. Gure toki-izen askotan *Ulli* eta *Olli* Uri itzaren kidekoak doguz. Iñoz agertzen da beste leku batzuetako Uribarri bai *Ullibarri* eta bai *Ollibarri* biurtuta. Urrengo zatia, *Bares* ori *Baras*

edo *baratz* egin daiteke. Bada edo izan da toki-izenik *Baras* edo *baratz* ori Bares bihurtuta daukanik; esaterako, Olazabares. Olan Olibares ori aurten Bifboko egunkari batek il-txartel baten ekarri dauan *Uribaras* abizenaren ur-aurrekoa izan daiteke. Edozelan bere, Zeanuriko toki-izen eta abizen orrek ifñondik ifñora ez dau erderazko Olivo itzagaz zerikusirik. Eta gitxiago gaurko egunotan be eurak emoten deutsan izena kontuan artu ezkeru.

L. Akesolo